

Дневник из Народноослободилачке борбе (11 јуна — 20 јула 1942)

11 јуна 1942

Чим је свануло, наставили смо пут за село Смријечно. Наилазимо на дјелове наше батаљонске коморе која се била поред пута задржала да преконачи. У одређено село стигли смо у 8,30 часова, гдје смо одмах добили храну. Батаљон се још није прикупио, није стигао политкомесар 3 чете Д. В. са 30 бораца. Са извјесним мањим дјеловима посјели смо положаје, док се остало људство одмара. Хране нешто имамо. Ручак се већ припрема и биће на вријеме готов. Од 10—11 часова одржали смо састанак партиског актива. Командант батаљона Д. Б. и ја у 16 часова треба да присуствујемо савјетовању које ће се одржати у катуну Јововића. Спремили смо се и пошли како бисмо стигли у одређено вријеме. Савјетовању су присуствовали команданти и политички комесари батаљона Никшићког и Зетског одреда. На савјетовању нам је друг Милутин саопштио да је одлучено да се формирају IV и V пролетерске народноослободилачке партизанске ударне бригаде од партизана-ударника из Црне Горе и Боке. Партизани-ударници из Никшићког и Зетског одреда ићи ће у састав V пролетерске НОПУБ-е. Наш први батаљон и даље остаје I батаљон V бригаде.

12 јуна

Од 9—13 часова одржали смо састанак партиског актива у батаљону у присуству замјеника политкома бригаде М. Ђ. и замјеника команданта бригаде В. Т. На овоме састанку поред осталих питања дискутовало се и о избору штаба батаљона. У вези са формирањем бригаде требало је у батаљону приступити спровођењу у живот слиједећих мјера:

1. Увести дежурство у батаљону. Дежурство траје 24 часа, смјена се врши у 11 часова. Дежурни у батаљону је орган штаба батаљона.
2. Одредити четне економе и код сваке чете по 2 куvara.
3. Приступити формирању батаљонског болничарског одјељења које треба да броји 4 другарице и 2 друга и да располаже са 4 коња и двоје носила.

4. Свака чета треба да одреди по 2 четна болничара.

5. Сваки батаљон треба да има своју комору која се састоји од муницијског и пртљажног дијела. Треба такође одредити и командира батаљонске коморе. Она треба да буде бројно јака од 8 коња и одговарајућег броја људи.

6. Политком батаљона је шеф об. службе у батаљону како спољне тако и унутрашње.

Од 17—19 часова одржали смо батаљонски састанак-конференцију. На конференцији сам саопштио борцима да је наш батаљон укључен у V пролетерску НОПУБ бригаду и говорио о значају ове одлуке, о задацима који се пред нас постављају као и о политичкој ситуацији. О неким војним питањима и војничком васпитању говорио је командант батаљона друг Д. Б. У дискусији која се касније развила узело је учешћа више говорника.

13 јуна

Прије подне сам обављао неке текуће послове. Послије подне у 15 часова са читавим људством из батаљона почели смо са одржавањем политичког часа на којему смо читали и објашњавали Статут пролетерске Народноослободилачке ударне бригаде, али због појаве непријатељских снага и борбе морали смо час прекинути с тим да га други пут наставимо. Борба је трајала до мрака. Ми смо остало људство повукли, а на положају смо само оставили аутоматска оруђа. Вечера је била готова тек око 23 часа. Око пола ноћи повукли смо и остало људство са полагаја. У овој борби од наших није нико рањен нити погинуо.

14 јуна

У пола ноћи добили смо наређење да на положају који је држао наш батаљон оставимо као заштитницу 15 бораца са 2 пушкомитралеза са задатком да штити повлачење батаљона правцем Развршје—Стабна—Катун Кук (Волујак). На пут смо кренули у 3,30 часова пењући се стално уз брдо. Иако су људи исцрпљени и заморени кроз акције, иако је пут врло напоран, они су се доста добро држали. На мјесто одређења стигли смо у подне. Одморан човјек овај би пут пријешао отприлике за 4—5 часова. Уз пут нам је пропао један коњ из коморе; пао је под товаром и сломио се. Пошто за ручак није ништа било припремљено, људство смо распоредили по колибама код сељака. Ручак је био врло слаб. Обично су људи добијали по мало млијека, или по мало зеља. Дobar број људи са катуна давао је колико је имао али је било и оних који су наше људе мрзовољно дочекивали. За вечеру смо реквизирали једног вола. Око 18 часова почели смо да држимо политички час на којему смо читали четврти број „Ударника“, али с обзиром да је почела киша брзо да пада морали смо га прекинути. Ради преноћишта људи су распоређени у неколике колибе. Наш батаљон је појачан са 32 борца.

15 јуна

Добили смо задатак да настојимо да створимо резерве у меси за неколико дана. Послали смо групе ударника под руководством одговорних другова — комесара, да остваре расписану реквизицију. Јутрос је изнад нашег логора извиђао један непријатељски авион. Код бораца је морал релативно добар, али дисциплина не задовољава. У 13 часова састанку штаба батаљона, којему су присуствовали политички комесари чета, присуствовао је и политички комесар наше бригаде друг Р. Б. На састанку се расправљало о питању појачања војног и политичког рада и трајао је 2 часа. Око 14 часова добили смо наређење да се повлачимо са Катуне Кук кроз кланац Волујака у правцу Сутјеске, с тим да преноћимо у мјесту звано Бањски Катун. Са Катуне Кук комора је кренула у 15 часова, а батаљон тек у 17 часова. На Бањски Катун у кланцу Волујака стигли смо у 20 часова. Наш батаљон је добио задатак да носи једног рањеника из ужичког батаљона II пролетерске бригаде, и он је то извршио, иако је пут био врло слаб, тако рећи једва се њиме могло проћи. Одређени дио пута пређен је за 3 часа. Људи су се на маршу држали доста добро. За храну није било ништа спремљено и вечера је била готова тек у зору.

16 јуна

Око 7 часова добили смо наређење да двије чете нашег батаљона крену за Трновичко Језеро, а да једна остане у заштитници од правца Раскрснице. У заштитницу смо одредили прву чету. У 8 часова друга и трећа чета кренуле су за Трновичко Језеро и тамо су стигле у 15 часова. Ове двије чете и даље су имале задатак да носе тешко рањеног борца из ужичког батаљона. Пут је био страховито тежак и напоран, дуго смо се пењали уз масив Волујак-Маглић док се нијесмо попели на 2.200 метара. Уз пут смо често наилазили на стрме снијежне намете, преко којих се врло тешко прелазило због клизавице. Тешко рањеног Ужичанина морали смо да спуштамо на конопце преко ових стрмих и клизавих намета. Што се овај задатак са успјехом завршио, може се једино захвалити великој пожртвованости људи који су се толико залагали да су често долазили у опасност да и сами буду повријеђени. На висини горе била нас је киша и град и шибао доста јак вјетар. По овом једва проходном терену ишло је доста тешко и са пребацивањем тешког митраљеза, који је био натоварен на једног доста слабог коња. Често смо гледали када ће и коњ, и тешњи митраљез као и још један или двојица од нас који смо држали коња, неко за главу а неко за реп, поћи у провалију. Али на крају успјело се да се све спаси и пребаци до Језера. Без обзира на све ове тешкоће људи су ишли напријед. Неиспавани су и заморени, али морал и борбена спремност задовољава. Чим смо стигли на одређено мјесто, одмах су наложене ватре, а неки су већ легли и почели да спавају. Логорујемо у шуми под ведрим небом. Приступа се спремању вечере, неки другови траже да се месо

за ручак подијели свјеже, а неки чим су га добили почињу да га пеку, а један дио од ових чим се месо мало на ватри стоплило онако напола живо га једу. Пошто хљеба нема, људи се једино хране месом и штиром. Многи се жале да не могу да иду, ноге им отказују послушност. Ово је сигурно посљедица једноличне месне хране. Ово мјесто припада Срезу гатачком, а то значи напустили смо територију Црне Горе и налазимо се у Херцеговини.

17 јуна

Борци су изјутра чистили оружје. У 9 часова почео је политички час са људством из 2 и 3 чете. На часу су прорађивани неки чланци из „Ударника“ и у 11,15 часова посао је завршен. Данас су се код нас десиле неке ствари које потсјећају на збивања која описују романи „На западу ништа ново“ и „Огањ“. Један борац је оглодао главу и ону у ствари „чутуру“ бацио на земљу, други ју је хитро дохватио и продужио да је даље глође. Један други опет продужује да глође неку оглодану кост коју је неко раније бацио. Приликом клања стоке један приличан број људи, па чак и активиста, граби се ко ће прије ухватити крв и због тога је долазило до оштрих препирки. Неки који су клали стоку склонили су једну цигерицу и на постављено питање економа Сима, зашто предаје једну цигерицу мање, један брзо одговара да једна од закљаних оваца није је ни имала. У 15 часова извршио је смотру командант бригаде друг Сава, а са њим су били још и политички комесар и замјеник политичког комесара бригаде. Послије извршене смотре одржана је конференција на којој је говорио командант бригаде заборављајући понекад, чини ми се, на физичку кондицију наших људи и њихову премореност и изгладњелост. На овој конференцији су говорили и другови политички комесар бригаде Р. Б. и замјеник политичког комесара М. Ђ. У дискусији је узео учешће и низ ударника-бораца и постављао многобројна питања, од којих су нека била врло смишљена и на своме мјесту, док нека друга су типични доказ ситничарства које влада у нашим редовима. Н. В. на примјер предлаже да на стражу иду командири и политички комесари чете, неки други кажу да их кувари прво погледају па им даду храну. Неки чак тврде да су неки политички комесари чета добијали бољу храну од осталих и слично.

На низ постављених питања одговорио је командант бригаде. Смотра и конференција трајале су до 20 часова. Људима је било врло хладно, а неки су и поред тога ипак спавали, тако да је ова дужина, а к томе и замореност умањивала успјех ове конференције.

18 јуна

Рано изјутра одржали смо кратак састанак са штабом бригаде у вези обезбјеђења логора и извиђања. Од 10 до 13 часова одржали смо састанак штапске партиске ћелије на којему смо одлучили да се предложи да се одржи састанак партиског актива

у батаљону, а након овога батаљонски састанак — конференција и на крају састанак штаба батаљона. Око 16 часова дошла је комора 1 чете, а у 18,30 стигла је читава 1 чета са положаја Раскрснице и катуна Смрековац. Према њиховом извјештају четници су стигли у Катун Кук и на Раскрсницу. Синоћ сам обавијештен да је украден револвер замјенику команданта батаљона.

19 јуна

Од 8 до 11,15 часова одржали смо састанак партиског актива у батаљону на којему је расправљано питање дисциплине у партиској организацији и батаљону уопште. Од 12 до 15 часова одржали смо састанак штаба батаљона на којему је одлучено да се изврши смотра над свом спремом и оружјем, па тек послѣ овога да се одржи батаљонска конференција. Од 16 до 19,30 часова одржана је смотра и том приликом код неких другова нађене су неке ситнице као на примјер код другова С. М. и В. С. нађено је по мало брашна које је одузето и предато кухињи. У торби бившег куvara В. Р. пронађен је повећи комад куваног меса. Након завршене смотре наставили смо са батаљонском конференцијом на којој је прочитана наредба бр. 1 о постављењу водника, десетара и др., а послѣ овога говорено је о дисциплини и стању у батаљону. У дискусији је учествовало 12 другова и 3 другарице. Конференција је закључена тим да се свим силама стане енергично на пут свим негативним појавама.

20 јуна

Командант батаљона је пошао на извиђање у правцу Пријевора. Око 7 часова позвао сам политичке комесаре чета и наредио им да окупе људе по четама и почну са радом. Ја сам послѣ овога уводио у дневник политичког рада извјештаје политичких комесара чета и обављао друге текуће послове. У 15 часова добили смо наређење за покрет даље од Трновичког Језера—Пријевор—Локва—Дернечиште—Сува Гора. Пошто ручак није био још готов, сачекали смо га и нешто касније у 19,30 часова кренули. Пут је био доста рђав, а још и ноћ. Сви се среда жале на клонулост у ногама што и сам осјећам. Успут смо добили наређење да повучемо своје одјељење које је било остављено као осигурање на Раскрсници и код Смрековца.

21 јуна

Са Пријевора смо у 5 часова кренули даље. Стално смо ишли кроз шуму низ брдо до речице Перућице, а од ње се опет пењемо уз брдо све до Дернечишта. Пут је врло напоран и код људи се опажа замор и изнемоглост, али се ипак колона лагано помицала напријед. С обзиром да људи стално гладују, а нарочито већ дуже нема хљеба, добар дио свих разговора се односи на храну, неки се присјећају како су овом или оном приликом јели неко јело које је било врло укусно или се убјеђују како је неко јело хранљи-

вије од неког другог или боље. Код људи се рађају разне идеје везане за добру храну. Политички комесар Драго каже како би било лијепо када би успут наишли на какво брдо осмочаног качамака и када би у његовом комшилуку било још једно од куване кртоле са сиром па да људи једу до миле воље колико гођ ко може, а кад одатле крену даље, да свако стави у ранац топлог пшеничног хљеба и сланине. У 1.30 часова стигли смо у Дернечиште гдје смо нашли припремљено нешто хране и одмах је људству раздијељен ручак. Овдје смо добили наређење да у 16 часова наставимо марш даље у правцу Врбнице. Као попуну добили смо 56 бораца. У 16,30 часова кренули смо са батаљоном даље за Вучево гдје смо стигли у 19 часова. Тражили смо неког из штаба своје бригаде ради повезивања, али они су сви били продужили даље. Другови Ђ. Ч. и Милован Ш. који замјењују штаб V пролетерске Народнослободилачке ударне бригаде рекоше да овдје треба да се задржимо до даљег наређења. Киша пљушти као из кабла, а почео је да пада и град те смо морали потражити какве колибе за преноћиште. Изнад чесме која се налазила на путу за Ђурево, пронашли смо неколике колибе и тамо смјестили половину људства, а они други су, касније кад се мало промануло, успјели да наложе ватре напољу и тако су провели ноћ. Овдје смо добили мало меса и око 23 часа наредили да се кува вечера. Како су људи гладни, уморни, покисли и ненаспавани, до сада се на маршу доста добро држе.

22 јуна

Устао сам у 4 часа. Вечера која је била стављена да се кува у току ноћи тек је била готова у 5,30 часова. Киша је била мало престала, па је опет наставила да пада. Јутро, а магла свуда наоколо, није се могао видјети човјек на 30 метара даљине, храна је била издијељена до 8,30 часова и послије завршеног јела чете су постројене и ја сам им, иако је киша падала, одржао краћи говор о годишњици напада њемачких фашиста на Совјетски Савез. Послије завршеног говора кренули смо са батаљоном према ранијем добијеном наређењу. До Ђурева се стално спуштамо низ брдо. У овом селу су скоро све куће попаљене. Један дио су, рекоше нам, попалили усташи, а оне што су остале, четници. Одавде смо наставили даље и у 16, 30 часова стигли у Грандиће, гдје смо се задржали на преноћишту. Успут је један број изнемоглих стално заостајао, али људи су марш издржали доста добро. Решењем које носи датум 21 јуна за мога замјеника постављен је друг Перо Лаловић.

23 јуна

Јутрос сам нешто касније устао. Тек у 6 часова добили смо наређење од Штаба бригаде да дамо све коње, којима располажемо, за пренос рањеника из Вучева. Поред овога ја сам одређен да организујем отправку свих коња из наше колоније у селу Попи,

гдје сам стигао у 9,30 часова и повезао се са секретарима појединих колектива и наредио им да што прије покупе све коње, али је то ишло врло тешко. Један каже: „Мој коњ нема самара“, други: „Ко ће ми гарантовати да ће ми се коњ сигурно вратити?“ и слично. Но и поред овога ипак сам успио да прикупим 15 коња и да их упутим за Вучево.

Послије овога вратио сам се у логор око 16,30 часова с увјерењем да ћу се мало одморити, јер сам се читаво вријеме осјећао болестан, али чим сам стигао, рекоше ми да долази у обилазак замјеник политичког комесера наше бригаде друг Блажо Ј., и требало је одржати партиски састанак на којему је он говорио о годишњици мучког напада Њемачке на СССР, а након овога одржали смо батаљонску конференцију на којој је опет друг Блажо говорио о дисциплини, раду и одговорности. По завршетку вратио сам се у штаб батаљона. Било ми је врло хладно, нијесам ништа вечерао, већ сам одмах легао и читаву ноћ провео у неком бунилу.

24 јуна

Око 8 часова су нам саопштили да нас зову у Штаб бригаде. Устао сам, па иако сам се осјећао доста слабо, ипак сам ријешио да пођем. Доста сам се тешко кретао, а нарочито узбрдо. У Штабу бригаде су нам саопштили да се они селе тамо гдје је раније био Врховни штаб, а ми, пошто је отпутовала III пролетерска бригада, са батаљоном треба да се преселимо тамо гдје су они били. Код Штаба бригаде дали су нам по мало млијека. Друг Блажо ми је саопштио да око 14 часова треба да одржимо састанак батаљонског партиског актива. По повратку у батаљон мало сам се одморио, али сам врло слабо ручао. Око 14 часова друг Блажо нас је обавијестио да ће на заказани састанак стићи са закашњењем тако да смо с радом почели тек у 16,20 часова. На састанку је расправљано о важним унутарпартиским питањима и завршен је у 21 час. Након завршеног састанка пошли смо на вечеру, али је она била готова тек у 23 часа.

25 јуна

Батаљон смо преселили тамо гдје је јуче било наређено. Наредили смо да се мјесто гдје ће чете логоровати добро очистити, јер су га наши претходници прилично загадили. Око 9 часова био је у обиласку код нас и др. Булајић из бригаде. Извршио је преглед болесних и изнемоглих. Прије подне сам обављао текуће послове. Ручак је био спремљен врло касно, тако да су чете ручале послје 16 часова. Надлетио је наш логор један непријатељски (италијански) авион који нас је бомбардовао. Прва бомба погодила је воћњак у којему је била смјештена 1 чета и убила 8 бораца — пролетера, а 14 ранила, од којих већину врло тешко, тако да нема наде да ће остати у животу. Погинули су другови: Паун Мирковић, водник, Рајко Николић, оба чланови Партије из

Жупе, Мирко Вучковић, члан Партије из Лукова, Милица Ђедовић, из Црквица—Бањани, Лука Лакетић, сељак из Жупе, Милисав Ђоковић, Милић Филиповић, из Жупе, и Марица Вујачић, домаћица из Никшића. Рањени су другови: Лука Ђетковић, замјеник политичког комесара 1 чете, члан Партије, молерски радник из Подгорице, Глушац Лазар, водник, члан Партије, сељак из Бањана, (Вучи До), Драгица Перковић, из Горњег Поља — Никшић, Рајко Станојевић, из Мокре Њиве — Никшић, Драгица Бојанић, сељанка из Кривошија — Бока, Његосава Минић, из Шипачна — Никшић, Јозеф Шварцбергер, бивши италијански војник — Ријека (Словенац), Драга З. Пајевић, сељанка из Рубежа — Никшић, Јефто Цмилић, свршени матурант из Никшића, Јефто Јаредић, сељак из Жупе, Милка Раичевић, сељанка из Лаза — Жупа, Олга Ђилас, из Драгове Луке — Никшић, Мијојка Павићевић, (лако рањена) из Мокре Њиве — Никшић и Станко Мрђеновић, приватни намјештеник из Кочана — Никшић, из друге чете. Одмах смо прикупили све рањене другове и указали им прву љекарску помоћ, а истовремено је приступљено прављењу носила. Чим је превијање свршено и носила била готова, чете су прикупљене и организован је пренос рањеника за болницу у Врбницу, а у 21 час већ су се сви тамо налазили. На мјесту гдје је бомба ударила ископана је заједничка гробница, у којој су заједнички сахрањени сви погинули. Опијело је извршио свештеник Калезић, вјерски референт наше бригаде. Припремљен је и крст са натписом, гдје су унесена имена свих погинулих и стављен више главе. Гроб наших другова налази се у селу Грандићима, општина закмурска, срез Фоча.

У 24 часа добили смо наређење од Штаба бригаде да се наш батаљон припреми за кратак марш, јер треба да се преселимо у једну шуму, која се налази у близини пута за Врбницу. У наређењу се претпостављало да ће путовање трајати око 2 часа.

26 јуна

Скоро читаву прошлу ноћ нијесмо спавали. У 5 часова направили смо покрет са батаљоном и на путу остали 2 часа. Наш нови логор смјештен је у шуми која се налази поред пута за Врбницу. Приликом путовања, путем који је водио кроз шуму и преко ливада, људи су наишли на јагоде, па стално заостају тако да их је било врло тешко искупити. Било нам је обећано да ћемо добити довољно брашна да спремимо за ручак људима густу кашу, али је закаснило тако да је тек стигло за вечеру. Послије подне правили смо неке колибе које треба да послуже за склањање од кише. Осјећала се прилична влага, сигурно због тога што нам се логор налази у шуми. Упутили смо око 16 часова 20 борца — ударника са политичким комесаром чете П. К., ради пребацивања неког материјала. Вечерас је долазио у обилазак до нас командант бригаде.

27 јуна

Око 8 часова мој замјеник друг Перо и ја били смо у болници да обиђемо рањене другове и с пута смо се вратили у 11½ часова. Стање неких наших рањеника од 25-овог је врло тешко. Код болнице сам се видио са друговима: Б. Ј., Радомиром Б. и Велимиром Т. Код нас је био око 15 часова друг Блажо. Од 17 до 20 часова пошао сам и присуствовао састанку партиске ћелије друге чете.

Послије пола ноћи почела је да пада киша. Јутро је освањило тмурно и магловито, као да је јесен. Синоћ је стигао у наш батаљон М. П. заробљени пролетер из II чете 6 батаљона I пролетерске бригаде, а јутрос смо га упутили Штабу наше бригаде. Исто тако, послали смо Штабу дневни рапорт и извјештај да нам је од бомбардовања покварен један пушкомитраљез (италијански). Исто тако извијестили смо да су нам из III чете дезертирали тројица. Од неке реквизиције или плијена јутрос смо добили пет крава за мужу и одмах смо им одредили чобане. Киша је наставила да пада читави дан. На лицима свих људи осјећа се утицај влаге, а то није ни чудо у овој јарузи, обраслој шумом. Пут до кухиње, због сталног крстарења, просто се претворио у блато. Добили смо извјештај да су јутрос од наших рањеника умрли другарица Даница Бојанић и друг Лука Ђетковић. Од стране нашег батаљона сахрани су присуствовали другови Симо Мреновић и Љ. В. који је и говорио на гробу у име наших батаљона. Сахрана је извршена у гробљу изнад болнице у селу Врбници.

Читаву је ноћ наставила да пада киша. Људи се шћућурили испод букава; други се опет увукли у мале колибице које од реда свака капље и тако смо бројили часове који су врло споро одмицали.

29 јуна

Свануло је, а киша и даље пада. Људи су се извлачили из колиба сви квасни и одмах почели да ложе ватре. Добили смо наређење у 8 часова да се јавимо у Штаб бригаде командант и ја. У 9 часова смо пошли и у Врбници се задржали до 12 часова. Наређено нам је да батаљон преселимо из досадашњег логора тамо гдје је до сада био Штаб бригаде. Јавили су нам из болнице да је јутрос умрла другарица Његосава Минић. Одредили смо 10 другова за испраћај, а у име нашег батаљона одређен је да говори друг Марко Перовић, политички комесар 3 чете. Око 16 часова пошао сам са око 20 другова да прибирамо гору за прављење колиба у новом логору. Пошто смо набрали нешто буковине и папрати за покривање, вратили смо се у стари логор око 18,30 часова.

30 јуна

Од 8,30 до 12 часова присуствовао сам састанку батаљонског партиског бироа. У 13 часова друг Перо и ја пошли смо на са-

вјетовање у Штаб бригаде, које је почело у 16 часова и трајало све до 3 сата идућег дана. На овом савјетовању је дошло до јединствених гледања на све проблеме и правилно су уочени сви пропусти и недостаци у раду. Дискусија је била свестрана и донесени су закључци за будући рад.

1 јула

Са савјетовања смо се вратили око 6 часова и легли да мало спавамо. У подне смо устали. Од 16 до 17 часова држали смо политички час на којему смо прочитали и објаснили проглас, који је издао за народ Среза фочанског Штаб наше бригаде. У вези са овим ја сам говорио о дужностима и задацима које имају борци — пролетери. Даље, прочитане су радио вијести и са тим је морало бити завршено, јер је стигла агитпроп група да да једну приредбу за наше људе. У програму је било неколико рецитација, један скеч и извјештај радио збрке. Приредба је успјела и било је смијеха. Добили смо извјештај из болнице да је умро друг Јефто Цмилић.

2 јула

Према извјештају, боље рећи распореду политкома болнице у наш батаљон требао је да дође око 4 часа љекар ради прегледа људства, те смо у вези са овим устали рано, али љекар је стигао тек у 10 часова и од 11 до 11,45 одржао предавање (о пјегавом тифусу). Од 14,30 до 15,30 часова одржали смо помен погинулим друговима од бомбардовања у Грандићима. На помену сам говорио ја, друг Р. Т. и другарица М. Ј. Након малог одмора прочитане су радио вијести као и чланак из московске правде „Сти-сните фашистичког грабљивца да јаче крвари”. На крају, дискусија је била врло оскудна. По жељи другова одабран је извјестан број тема које ће бити потребно обрадити за слиједеће часове. Око 19 часова добили смо наређење да промијенимо мјесто логоровања и помакнемо се у правцу Калиновика. Договорили смо се да направимо покрет у два сата ноћу.

3 јула

У 2 часа смо устали. Људи се боре са сном, али се ипак спремају за покрет. Када је у 3 часа било све спремно, командант је наредио покрет — правац село Врбница — Оцина Пољана. Колоном по један батаљон се спушта низ брдо према потоку, од којега даље пут води уз брдо за Врбницу. Чим се кренуло уз брдо, већ се људи крећу лаганије, а понеки почињу да заостају. Али на крају ето нас у Одиној Пољани, на мјесту гдје треба до даљег да логорујемо. Неколико радничких барака међу њима једна са три лијепо окречене собе, очевидно канцеларија фирме. Около шума. Испретурана стабла, жељезнички колосјек који је сигурно служио за извлачење обловине. По нереду који влада свуда наоколо, види се колико је немилосрдно капитал био зарио своје канце у тијело босанске шуме.

У непосредној близини налази се неки катун са више мањих колибица, које мјесто врата имају неке једноставне отворе. У бившу фирмину канцеларију намјестили смо Штаб батаљона. Ово је право мјесто за одмор и опоравак, вода је добра, али само нема брашна. Скоро неслаано месо људима је додијало. Пошто се све људство смјестило, легли смо да спавамо. Послије ручка одржали смо састанак батаљонског партиског бироа, на којему смо детаљно претресли стање у батаљону. Састанак је трајао 3 часа. Од 16 до 18,30 часова одржали смо састанак Штаба батаљона на којему смо извршили извјесне измјене и допуне у руководећем војничком и политичком кадру. Одлучили смо да се преформирају чете и то ставили у задатак другу команданту да спроведе у живот и да се путем обиласка и лично увјери да је постављени задатак извршен.

4 јула

Изјутра друг командант није обишао чете, а у 11 пошао је у једну извиђачку патролу у правцу Калиновика. У правцу Фоче у другу извиђачку патролу пошао је друг М. А. За пратиоце су пошли другови из новоформираног извиђачког вода при Штабу батаљона. Ради темељитог прања веша наредили смо да се казан који имамо за ту сврху уступи трећој чети, исто тако смо наредили и првој и другој чети да учине што је више могуће у погледу чистоће. У вези са овим сви људи који се налазе у логору ослобођени су од неког другог рада. Чобан је изгубио 3 од 5 крава које смо имали, па смо и јуче упућивали патроле да их траже наоколо. Добили смо 10 калоба картица и 10 кутија шибица да их подијелимо људима.

5 јула

Наредили смо командама чета да се све људство прикупи и изведе на занимање. Од 9 до 10 часова да се ради обука са пушком, а од 10 до 11,30 стражарска служба. У 8,30 часова добили смо наређење да упутимо 10 бораца на народни збор у Закмуру, куд су пошли и претставници Штаба бригаде. Тражене борце упутили смо у 8,45 часова. Послије подне наређено је да се од 15 до 17 часова, као и прије подне, ради обука пушком и стражарска служба, а од 17 до 18 часова одржан је политички час.

Од Штаба бригаде добили смо за батаљон 25 калоба картица и 2.000 куна (новац Н.Д.Х.). Добили смо писмо од Агитпропа у којему траже од мене да им пронађем пет изгубљених коња који су нестали приликом преноса рањеника из Вучева за Врбницу. Одмах сам им одговорио да се ја по томе питању уопште не сматрам одговоран.

Јутрос је око 7 часова дошла у наш логор наводно Љубица П. Лаловић, из Јелешца говорећи да се уплашила од неких наоружаних људи, који су дошли у њено село, вјерујући да су усташе. Каже да би радо остала код нас, иако је удата. Краве које

смо ми прије неки дан изгубили, она каже да су се вртиле тамо, јер су из њенога села. Дали смо јој ручак, а њено саслушање послали Штабу бригаде. Ја и Перо смо прије подне обишли чете на занимању, а то смо исто урадили и послје подне.

6 јула

Око 8 часова дошао је к нама друг В. Терзић, замјеник команданта бригаде. Од 9 до 11,30 часова одржао је борцима батаљона предавање о партизанском начину ратовања. Исто тако послје подне у 15 часова је започео друго предавање којему су присуствовали десетари, водници и командири чета, о држању старјешина у борби и свим осталим ситуацијама. Овоме предавању ја нијесам присуствовао, јер сам радио неке извјештаје које сам послао по Терзићу.

7 јула

Друг Перо је пошао у Штаб бригаде. Командант је био са борцима на занимању, а ја сам остао у канцеларији ради преписивања спискова 2 чете, што сам свршио до подне. У пролазу је мало свратио к нама друг Ђуро Р. Око 10 часова, по групама од 2 до 4, борци се враћају са занимања. На питање шта су све радили, одговарају да нијесу уопште занимали већ само брали јагоде. Послје подне смо одржали политички час. Око 21 час дезертирала су из нашег батаљона М. В. и Д. В., Н. М., Д. Б., Ч. И., Ђ. В. и Сп. Д. Након пола сата били смо обавијештени за ово бјекство и одмах смо организовали потјеру за дезертерима. Руководиће овом акцијом повјерили смо политкому 1 чете другу П. К. Још исте ноћи је овом одјељењу успјело да ухвати Сп. Д.

8 јула

У 8 часова почели смо партиски састанак штапске ћелије који је трајао доста дуго, јер се нијесмо одавно састајали, те се прикупило низ питања за дискусију. На састанку смо се критички осврнули на нерад и анархичност која влада у нашем батаљону, а за коју, углавном, сноси највише одговорности друг командант. Добили смо наређење од Штаба бригаде да упутимо једну чету у Ђећево. Пошто смо завршили партиски састанак, саслушавао сам дезертера Сп. Д. и Д. В. који су данас ухваћени. Исто тако наше патроле су ухватиле и дезертера Ђ. Б.

9 јула

Јутрос у 7 часова упутили смо 1 чету у Ђећево као смјену једној чети комбинованог батаљона из Трбушча. Са 1 четом послали смо и 11 изнемоглих другова из 2 и 3 чете, јер се прича да се тамо може доћи до нешто више хране. Овдје око 8 часова наставио сам са саслушањем похватаних дезертера. Саслушавање је трајало са малим прекидом око ручка, све до 16 часова. По завршеној истрази сав материјал са извјештајем смо послали Шта-

бу бригаде. Као претставници политодјела бригаде дошли су данас к нама другови Милинко Ђ. и Милинко М. Добили смо позив да командант и ја будемо сјутра на савјетовању у Штабу бригаде, у 8 часова.

10 јула

Устали смо ранс и у 7 часова се упутили за Штаб бригаде. Савјетовање команданата и политичких комесара почело је у 9,25 и трајало са прекидима и одмором око ручка све до 18 часова. На савјетовању је јасно изложена политичка ситуација и наши задаци у вези са њом. Исто тако јасно је подвучена важност војничког рада са борцима. Извјештај о раду по војној линији у нашем батаљону био је доста блијед, јер се нијесмо имали чиме нарочито похвалити. У логор смо се вратили око 22 часа. Ухваћен је дезертер Ч. И. и вратили смо га у логор.

11 јула

Састанак штапске партиске ћелије одржали смо од 6 до 10 часова, а од тада састанак батаљонског партиског бироа до 12 часова. Одмах послје ручка саслушавао сам ухваћеног бјегунца Ч. И. На батаљонској конференцији која је почела у 15 часова говорио је о политичкој ситуацији друг Милинко Ђуровић. У дискусији су учествовали неколико бораца и конференција је завршена у 18 часова. Опет сам наставио са саслушањем, а суочио сам и К. Б. и В. К.

12 јула

Ухватили су и јутрос довели дезертера М. Ј. Од 10 до 12,20 држали смо у Штабу батаљона састанак командира и водника, на којему су пренесени закључци са савјетовања команданата и политичких комесара у Штабу бригаде.

Послије ручка пошао је у обилазак 1 чете у Ђеђево друг командант Димитрије. М. В. на саслушању, које је започето у 15 часова, потпуно је неискрен или, да се најблаже изразим, све лаже. Сп. Д. каже: „Ријешо сам се да говорим истину“, и заиста је признао доста ствари које у многоме расвјетљавају догађај од 7 овог мјесеца у 21 час. Моје је убјеђење да су у питању људи који су се заморили, клонули и физички и духовно, а о позадини се причају лијепе приче како наши илегалци живе, тако рећи, полуилегално, народ их добро пази и чува и хране имају довољно, па их је све ово натјерало да постану дезертери и опрљају се. Сп. Д. као мало дијете плаче од стида. Добили смо из Штаба бригаде мало газа, али фитиљ од лампе не ваља, те ми опет остајемо ноћу без свијетла. Почели смо били да одржавамо састанак батаљонског партиског бироа, али смо га морали прекинути због тога што нијесмо имали свијетла. Послије подне стигао је к нама друг Ј. Вукотић.

13 јула

Данас је годишњица устанка у Црној Гори. Наставили смо синоћ прекинути састанак батаљонског партиског бироа у 7 часова. Прорадили смо директиве о раду партиске организације у војсци и расправљали нека текућа питања. Састанак је завршен у 10 часова. Уграбио сам мало времена да размислим о ономе што треба данас да кажем. У 10,20 војска се постројила, а у 10,30 хор је отпјевао интернационалу, а затим сам ја говорио један сат о значају 13 јула и указао на све тешкоће и препреке које су стајале на путу борби црногорског народа у току ове године. Затим, одата је пошта палим друговима и хор је отпјевао „Падосте жртвом...“.

14 јула

Прије подне сам саслушавао Петка Т. и још двојицу који су изгледа имали намјеру да бјеже. Од 15 до 19 часова одржали смо састанак батаљонског партиског бироа на којему је расправљано питање дезертера. Послије подне се вратио командант Димитрије. Прва чета нам је послала нешто бораније и кромпира.

15 јула

Одржали смо састанак батаљонског партиског актива, на којему смо продискутовали какав став да заузме партиска организација по питању кажњавања бораца који су покушали да дезертирају с обзиром на њихово раније држање, показану храброст у борбама као и у вези са њиховим изјавама и обећањима датим у току истраге. Послије приличне дискусије актив је стао на становиште да их не треба осудити на казну смрти као ни на казну разоружавања и избацивања из пролетерских јединица. Овај састанак је трајао од 7 до 9 часова, а послије овога ја сам испуњавао дневник политичког рада.

Послије подне од 16 до 18,30 часова одржали смо конференцију на којој је присуствовало људство из 2 и 3 чете. Ја сам поднио извјештај у вези са истрагом над бјегунцима, послије чега су ми поједини другови постављали питања. Пошто сам одговорио на 23 постављена питања која су свакако помогла да читава ствар постане још јаснија, развила се дискусија и на крају донесен је закључак да се предложи пријеком војном суду да приликом суђења дезертере казни казном којом нађе за сходно, изузев казне смрти.

Послије овога читав материјал истраге и ови предлози предати су на надлежност пријеком војном суду нашега батаљона.

16 јула

Данас је пријеки војни суд извијећао предмет и рекао своју ријеч. Са строгим укором казнио је М. В., Сп. Д.; укором Ђ. Б., опоменом Ч. И., Д. В., и Петка Т. Исто тако казнио је деградацијом све оне који су били војни руководиоци. Другови из прије-

ког војног суда узели су ме да им помогнем изградити и образложити ову пресуду, јер је треба саопштити борцима пред стројем, послје чега читав материјал са првостепеном пресудом још данас треба упутити штабу бригаде. Још јуче је овдје стигао из Ђеђева друг Миљо М. да одржи предавање „о постанку земље“, али ја нијесам имао времена да га слушам, јер сам имао довољно посла са друговима из пријеког војног суда. Како ми рекоше, друг Миљо је почео ово предавање у 9 а завршио у 11,30 часова. Сви се слажу да је предавање успјело.

По распореду рада данас смо прије подне имали војне вјежбе, али смо направили ову измјену да се Миљо не би дуже задржавао, а војне вјежбе су извођене послје подне. Ријешили смо у Штабу да ја обиђем 1 чету у Ђеђеву, а са мном треба да иду другови Коле Р. и Симо М. На пут смо кренули у 13 часова. Са нама иде Миљо М., који се враћа у чету и Славка К. Чим смо мало одмакли, почела је киша да роси. Уз пут нас маме јагоде па смо на крају попустили, сјახали и навалили на јагоде. Кад смо се прилично заситили, кренули смо даље. Пут најчешће иде час горе, час доље. Мој коњ је стално клецао. Бос је па га боду камен. Прије Закмура срели смо једног младића, који у разговору хваљаше партизане, а нарочито Херцеговце. У 18,30 часова стигли смо у Трбушче, гдје се бјеше смјестио I батаљон херцеговачког НОП одреда. Код њих бјеше и командант наше бригаде друг Сава, са њима и друг Војо Поповић. Овдје смо се задржали пола сата и дали им радио вијести да их прочитају људима. Наставили смо даље узаним и блатњавим путем, стално нас је запињало неко грање, али на крају смо стигли у Ђеђево и по жагору, који се чуо, открили смо логор. Још није била вечера готова, што је нама свакако било мило, но и без тога, овдје се не осјећа глад. Нијесмо били такорећи ни сјели, а људи нас одмах нуде крушкама и јабукама. Поштедар Шиљеговић доноси читаву торбу са крушкама и даје да једемо. Узгред каже да се спремао да ми пошаље неку крушку. Око 23 часа легли смо да спавамо, али буве не дају мира.

17 јула

У 3,40 часова пробудио сам се од хладноће, дигао се и гријао уз ватру. Нешто касније су се и остали један по један дизали и прикупљали око ватре. На вријеме је био и доручак спремљен. Јутрос смо заказали за 13 часова састанак партиске ћелије у чети, а почели смо тек у 14, а завршили га у 19,25 часова и једва успјели да свршимо један дио прве тачке дневног реда. Констатовали смо да је рад по свим линијама слаб. Није људима јасан значај савеза између СССР-а, Енглеске и Америке. Половина другова из ћелије не вјерује да ће њемачки фашизам бити побјеђен још до краја ове године. Кажу да су прорађивали директиву о раду партиских организација у војсци, али на питање ко сачињава батаљонски партиски биро само је знао да одговори

секретар ћелије, тако да је опет морамо прорађивати. Састанак се наставља сјутра у 7 часова. Послије вечере одржан је свечани састанак на којему је реализована одлука о пријему у Партију М. В.

18 јула

Наставили смо од 7,30 до 12,45 часова партиски састанак који смо синоћ прекинули. Наставили смо са прорадом материјала, критиком и самокритиком. Материјал смо реченицу по реченицу објашњавали тако да је људима сада јасно. Критика је врло често ишла до ситничарства. Самокритика изузев тројице другова није задовољила. Због ручка опет смо морали састанак да прекинемо, а да га поново наставимо у 15,30 и на крају завршимо тек у 18 часова. Донијели смо закључак да се сазове четна конференција, да се рад по свим линијама активизира. Од 13 до 14,30 часова, тј. за вријеме паузе око ручка, одржали смо политички час са људством из чете. На часу су прочитане вијести и коментарисане; дискутовано је о значају савеза између СССР-а, Енглеске и Америке, као и о томе да ли ће се рат завршити у 1942-ој години. Борци правилно схватају ствар и вјерују у ову могућност.

19 јула

У 7,30 часова почели смо са четном конференцијом која је трајала до 10 часова. Расправљали смо низ питања из унутрашњег живота у чети. Борци су иступали самокритички. Борци ове чете припремили су за своје другове у другој и трећој чети јабука, крушака, цања, зеља и мауна довољно да се три коња натоваре. Требали смо да кренемо из Ђеђева у 14 часова, али је Зеко Абрамовић закаснио и вратио се тек у 16 часова. Док смо натоварили и кренули било је 17 часова. До ноћи (19,30 часова) стигли смо у Закмур до куће неког старог сељака Милановића, који нас је лијепо примио и изразио жељу да нам да и вечеру, али његова се жена успротивила и тек на крају се ријешила и донијела нам од прилике 1/4 кг. хлеба и један литар варенике. Ја, Симо и Коле имали смо тек само толико да пробамо какав је хлеб и вареника. Послије вечере донијели су нам мало сијена за простирку. Кад смо легли, газдарица је почела да нам се жали како су је — наводно — „тиранисали“ борци из I пролетерске бригаде. Ми смо настојали да јој ствар правилно објаснимо, али њој тешко иде у главу. Стално понавља како они немају ништа, а мени се напротив чини да нијесу баш неки сиромаси, већ смо потрефили изгледа, у неку „пријатељску“ кућу.

(Наставиће се)

Саво К. БРКОВИЋ

